FRÅN ”INVANDRAD” TILL ”INTERNATIONELL” OCH ”INTERKULTURELL” SLÖJD. EN EXPOSÉ ÖVER BEGREPPSBILDNINGEN INOM HEMSLÖJDEN

Charlotte Hyltén-Cavallius

I drygt 40 år har den organiserade hemslöjden på olika sätt sökt hitta redskap för att hantera, benämna och arbeta med slöjd som har rötter i andra kontexter än den geografi som Sverige utgör.[1] Även om slöjd är ett område där de verksamma ständigt betonar praktikens gränslösa karaktär så inverkar nationalstatens gränser alltjämt starkt på hur verksamhetsområdet organiseras i termer av kategorier, tjänster, finansiering etc.

Sedan 1986 har begreppet ”internationell slöjd” använts för slöjd med annat ursprung än svenskt; både i betydelsen slöjd som tillverkas i Sverige av personer med utländsk bakgrund och slöjd som finns i Sverige utan att definieras som svensk/inhemsk. När begreppet internationell slöjd infördes ersatte det begreppet ”invandrarslöjd”. Hur den kategorin uppstod återkommer jag till. En internetsökning på begreppet internationell slöjd i oktober 2014 visar att begreppet används på flera olika sätt och att det existerar parallellt med andra görandekategorier som både könas och åldersmärks, såsom *hård slöjd*, *textil slöjd* och *slöjd riktad till barn och unga* samt *interkulturell slöjd*.[2] Men begreppet internationell förekommer även i dess mer gängse betydelse – samverkan med andra länder och/eller organisationer och hantverkare/slöjdare baserade i andra länder. Det existerar alltså flera olika benämningar som snarare riskerar att skapa hinder än

1
Den här texten vidareutvecklar den analys som jag gjorde i min avhandling *Traditionens estetik. Spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd* (Stockholm: Carlsson, 2007). I den visar jag hur invandrarslöjd, sedermera internationell slöjd, formas och blir verksam som kategori i Hemslöjden under 1970- och 1980-talen samt vilka centrala element i hemslöjdsestetiken som aktualiseras när inhemsk slöjd möter internationell slöjd.

möjligheter att utvidga och överskrida strukturer. För att förstå det som sker i samtiden är det nödvändigt att historisera mångfalden av begrepp och benämningar. Därför startar vi i samtiden och söker oss tillbaka i historien för att finna hur och när fenomen, begrepp och kategorier har konstituerats, det vill säga lokaliserar det Michel Foucault talar om som brytpunkter i historien.[3]

En brytpunkt

När arbetsutskottet i Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) samlades tidigt en lördagsmorgon i maj 1973 på Hotell Anglais i Malmö skedde något mycket avgörande. Under sammanträdet presenterar SHR:s ordförande Gunnel Hazelius-Berg en skrivelse ställd till Inrikesdepartementet. I den påtalar hon att det är viktigt att Hemslöjden uppmärksammar invandrarslöjden och ansöker om medel för att under fem år finansiera en hemslöjdskonsulent för invandrarkvinnor. Hazelius-Berg låter förstå att det krävs särskilda insatser ”för att ta tillvara och utveckla olika invandrargruppers slöjdtraditioner”.[4] Den skrivelse som Hazelius-Berg och SHR står bakom markerar en brytpunkt i historien och utgör ett första steg på vägen till formandet av en ny kategori inom ramen för svensk hemslöjd, nämligen invandrarslöjd.

Detta blir inledningen på en lång och krokig resa. Frågan kommer att avhandlas på såväl kommunal som regional och statlig nivå. När SHR tar sitt initiativ sker det i ett samhällsklimat präglat av en intensiv debatt om ”invandrarfrågan” sedan mitten av 1960-talet. Själva begreppet invandrare har nyss introducerats och ersatt det gamla ”utlänning” för att möta behovet att skilja mer tillfälliga gäster från de tillsvidare bosatta i den stadigt växande kategorin utlänningar.[5] Det är också vid denna tid som en ny kulturpolitik och den första verkliga invandrarpolitiken formuleras – två processer som behöver förstås i relation till varandra.

Efter tretton års kamp lyckas Stockholms läns landsting 1986 få medel till en halvtidstjänst som hemslöjdskonsulent för invandrarslöjden. Aktiva i kampen har inte bara SHR varit; även riksdagspolitiker (S) och landstingspolitiker (S) har motionerat i frågan 1976 och 1982, och centerpolitikern Stina Andersson, medlem och tidvis ordförande i Stockholms läns hemslöjdsförening, har genom en interpellation väckt frågan i landstingets kammare. Det är nu ”invandrarslöjd” blir ett begrepp och en kategori inom ramen för svensk hemslöjd, samtidigt som en ny position – hemslöjdskonsulent för invandrarslöjd – etableras. Förhandlingarna inom politiken och Hemslöjden har vissa återkommande inslag. Slöjden betraktas som ett område där invandrarnas identiteter kan förstärkas, och det är kvinnorna som identifieras som traditionsbärare. Centralt i argumentationen är idén att migrationen innefattar ett riskmoment, eftersom den kulturella identiteten hotas då individer förflyttar sig över gränser. Kulturell identitet kopplas således samman med traditioner. Därför går det att hävda att det är viktigt att ta tillvara dessa traditioner och ge dem möjlighet att utvecklas i en ny geografisk kontext. Ett annat argument går ut på att invandrarnas slöjdtraditioner kan ge intressanta bidrag till den svenska kulturen/kulturlivet och berika den svenska hemslöjden. I debatterna om tjänsten som hemslöjdskonsulent för invandrare fördes denna tjänst fram som ett led i en lyckad integration:

> Speciellt kvinnorna i vissa invandrargrupper bör genom konsulentinsatsen kunna införlivas i det svenska samhället genom att få del av dess kultur och traditioner samt ges utökade sysselsättningsmöjligheter och på så sätt en bättre ekonomi.[6]

Återkommande i diskussionerna både under 1970- och 1980-talen är den negativa bilden av invandrarkvinnan. Hon ses som isolerad och i behov av hjälp för att kunna bli en del av det svenska samhället. En viktig skillnad är dock att tyngdpunkten förskjuts från att betona invandrarslöjdens bidrag till den svenska kulturen och hemslöjden, till att i högre grad trycka på att invandrarkvinnan – genom hemslöjden – kan integreras i det svenska samhället.

Denna formalisering av invandrarslöjd markerar en brytpunkt.

2 Se t.ex. Nämnden för hemslöjdsfrågors hemsida, www.nfh.se/7/prioriterade-omraden/internationell-och-interkulturell-slojd.html (besökt 1/10 2014); Stockholms läns museum, Om länshemslöjdskonsulenterna, www.stockholmslansmuseum.se/hemslojd/om-oss-kontakt (besökt 29/8 2014); Stockholms läns museum, www.stockholmslansmuseum.se/museet/kursadministrator (besökt 1/10 2014). Stockholms län är det enda län som sedan 1986 har en konsulent för internationell slöjd, även om också andra län är aktiva inom området. Nämnden för hemslöjdsfrågor är den myndighet som har hand om frågor som rör hemslöjd och sorterar under Kulturdepartementet. Myndigheten fördelar bidrag på hemslöjdsområdet och samordnar ett 60-tal hemslöjdskonsulenter som arbetar regionalt eller nationellt. Bland de prioriterade områden som anges på hemsidan finns bl.a. hemslöjdens samlingar, näringsprojekt samt internationell och interkulturell slöjd.

3 Michel Foucault, *Övervakning och straff* (1975), sv. övers. C.G. Bjurström (Lund: Arkiv, 1987).

4 *Hemslöjd. Kulturarbete, produktion, sysselsättning. Betänkande av 1977 års hemslöjdsutredning*, SOU 1979:77 (Stockholm: Liber/Allmänna, 1979), s. 122.

5 Tomas Hammar (red.), *European Immigration Policy. A Comparative Study* (Cambridge: Cambridge University, 1985), s. 1–13; Owe Ronström, *Sverige och de nya svenskarna*, kompendium (Stockholm: Institutet för folklivsforskning, Stockholms universitet, 1992).

6 Nämnden för hemslöjdsfrågor, Anslagsframställning budgetåret 1987/88, s. 4.

Vid sidan av den inhemska, regionalt förankrade slöjden, har Hemslöjden från och med nu ett uppdrag att ta till vara, förvalta och utveckla det som betraktas som invandrarnas traditionella hemslöjd/hantverk. Samtidigt är det nu det riktigt svåra börjar – vilka ska Hemslöjden genom sin nya konsulent arbeta med, på vilka sätt och på vilka arenor?

Utöver svårigheten att veta med vad, vem eller vilka konsulenten ska arbeta med står det snart klart att många upplever själva begreppet invandrarslöjd som problematiskt. I ett protokoll från Stockholms läns hemslöjdsförening slås det fast att positionen hädanefter ska kallas ”hemslöjdskonsulent för immigrantslöjden” (1986). Ingen diskussion finns redovisad. Men det är värt att ställa frågan varför hemslöjdsföreningen känner sig tvungen att byta namn på tjänsten efter bara några månader. Särskilt som ytterligare en namnändring träder i kraft efter årsskiftet. ”Konsulenten för den internationella slöjden” kallas positionen när planeringen för det nya året (1987) görs och det är denna beteckning som sedan dess har använts.

Så snart konsulenten tillträder aktualiseras frågan om hur internationell slöjd ska definieras och värderas. Som artikeln ”Att göra en nation” (s. 23–31) visade formulerar hemslöjdsestetiken normer om element som färger, tekniker, material och plats/ursprung; normer som kompletteras av ett kvalitetskriterierium. Någonting som förenar alla dessa element är att de är relaterade till idéer om vad som är äkta eller inte. Efter hand har begreppen ”kvalitet” och ”naturligt” kommit att bli intimt förknippade med Hemslöjden. Då blir det intressant att se vilken effekt hemslöjdsestetiken har. Det vill säga vad den *gör* i mötet med 1980-talets ”invandrarslöjd” eller dagens ”internationella slöjd”. För det är i mötet med andra estetiker som hemslöjdsestetiken blir synlig och träder fram. När ett av dessa konkreta möten – med en turkisk kvinna som broderade på en gammal trampsymaskin utan pressarfot – skildras i en skrift om arbetet med internationell slöjd, låter det så här:

> ”Hon förde tyget för hand, fram och tillbaka, och skapade utsökta broderier i plattsöm”, berättar [hemslöjdskonsulenten]. […] Vid sidan av broderierna slog [brodösen] frivoliteter i rosa nylongarn. Ånyo krockade två kulturer. ”Många av kvinnorna hade hållit på med slöjd i sina hemländer för att försörja sig”, säger [konsulenten]. ”När de kom i kontakt med nylon och plast, upplevde de dessa material som lätta att sköta och tvätta. Materialen var också snabbtorkade.” Visst förstod [konsulenten] valet av material i och för sig. Men hemslöjden krävde litet mer och så småningom accepterade [brodösen] att slå sina frivoliteter i lingarn i stället för i konstmaterial.[7]

7 *Möten i slöjden. Den internationella slöjden i Stockholms län 1986–2003*, Länshemslöjdskonsulenterna, Kultur- och utbildningsnämnden (Stockholm, 2006), s. 10.

Hemslöjden krävde lite *mer*, sade hemslöjdskonsulenten. I ordet ”mer” ryms bland annat *kvalitetskriteriet*. Det vill säga både uttalade och outtalade krav på vilket slags material som används. ”Rätt” material bygger på en koppling till både geografi och historia. Det är också det förindustriella livet som är den outtalade utgångspunkten i konsulentens berättelse. Och i den logiken passar inte nylon in. Kvalitetskriteriet och materialen är alltså intimt sammanlänkade. I kvalitetskriteriet strålar idéer om tradition, ursprung, natur och handgjort samman. Det är i mötet med internationell slöjd och i bedömningarna av den som alla dessa parametrar blir verksamma och synliga. Likaså blir de definitioner som en hemslöjdskonsulent själv är inskolad i både tydliga och styrande för vad som kan passera som ”godkänd” internationell slöjd. Därför har det också varit så svårt för Hemslöjden som organisation att arbeta med slöjd som har sitt ursprung i andra kontexter, och som är producerad utifrån andra estetiska normer.

Då jag har samtalat med hemslöjdsverksamma har de framfört argument som: ”det finns inget som är svenskt, det finns ingen svensk slöjd”, och sedan redogjort för vilka ursprung olika tekniker har, eller hävdat att all slöjd är internationell, det vill säga i bemärkelsen rör sig över gränser. Jag menar att det är fel sätt att angripa frågan på. Poängen är inte att någonting *är* svenskt. Att kulturella uttryck förflyttas över världen och att människor inspireras av varandra är en vedertagen sanning. Poängen är i stället att något *görs* svenskt och att detta görande skapar gränser, hierarkier och exkluderande praktiker. Det är först när en medvetenhet om detta slår igenom som förändring kan ske. Att göra sig medveten om de grundantaganden utifrån vilka man verkar kan förhindra att estetik blir ett redskap för förtryck och åtskillnad.[8] Och kanske är det nu, efter 40 års diskussioner, som den möjligheten finns? Nämnden för hemslöjdsfrågors *Strategi för internationellt och interkulturellt utbyte och samarbete 2012–2014* innehåller ett resonemang om att frågor om representation, inkludering och demokrati måste inbegripas om man ska kunna integrera ett internationellt och interkulturellt perspektiv. Det innebär bland annat att vara uppmärksam på vem eller vilka som bedömer vad som är estetiskt tilltalande, likaså på vem eller vilka som ges tillgång till hemslöjdens arenor. Överallt, i konsthantverkandet, i slöjdandet, i kulturarvssektorn och så

8 Jfr Emory Elliot, ”Cultural Diversity and the Problem of Aesthetics”, i: Emory Elliott m.fl. (red.), *Aesthetics In a Multicultural Age* (New York: Oxford University, 2002), s. 3–9.

vidare, görs bedömningar av estetiska uttryck. Ständigt tas olika beslut om vad som ska bevaras åt eftervärlden. Därför behöver komplexa samhällen arbeta med att omdefiniera innebörden i begrepp som ”konst” eller ”slöjd” eller ”hantverk” och formulera nya, rättvisa sätt att värdera kulturella uttryck.[9]

9 Jfr Terry Eagelton, *The Ideology of the Aesthetic* (Oxford: Blackwell, 1990).